

**OCHRANA OBYVATELSTVA A BRANNÁ VÝCHOVA
V ČESKOSLOVENSKU (1945 AŽ 1951)**

JAN KYSELÁK

This article is dealing with the problematic of development population protection and civil defence education in Czechoslovakia between 1945 to 1951. It emphasizes the period of the ending of oppression and relation to regaining the effect of some of the pre-war regulations (including civil defence education regulations), that were rescind during the occupation. The article will describe two different phases of the post-war approach to civil defence- the phase of hasty but systematic elimination of this field and subsequent phase of revival of the population protection.

Key words: Czechoslovakia; historical evolution; population protection; 1945–1951.

Úvodem

Poválečné období z pohledu dalšího vývoje ochrany obyvatelstva a branné výchovy (1945–1951) je možno rozdělit do tří etap. První etapu (spojenou s neskrývanou euforií obyvatelstva naší země z osvobození od nacistické nadvlády) představovalo ukončení doby nesvobody se znovunabytím platnosti a účinnosti některých zákonů, které se mj. vztahovaly i k předmětným oblastem. Druhá etapa pak znamenala likvidaci civilní protiletectké ochrany a všeho co s ní souviselo, a to jako následek optimismu z poválečného vývoje, který bohužel pevně zakotvil i v rámci některých ústředních orgánů státní správy, jež mimo jiné zodpovídaly za zajištění uvedené problematiky. Konečně třetí etapu pak bylo možno na základě mnoha změn na mezinárodní i vnitropolitické scéně označit za etapu znovuoobrození civilní protiletectké ochrany.

Hned z počátku je nutno také doplnit, že dnešní pojem *ochrana obyvatelstva*¹ nebyl v uvedené době zaveden (respektive v některých právních normách se vyskytoval, nebyl ovšem nikde definován), ale užíval se pojem *civilní protiletectká ochrana*.

Zpracování příspěvku se zejména opíralo o sbírkový fond Národního archivu, Správního archivu Armády České republiky, knihovní fond Moravské zemské knihovny v Brně, databázi Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv, o uvedené publikace a koncepční a jiné materiály.

Příspěvek volně navazuje na článek uveřejněný v čísle 2/2017 tohoto časopisu pod názvem *Geneze ochrany obyvatelstva a branné výchovy v Československu (1925–1945)*.² Autor zejména v názvoslovích a citacích ponechává dobový pravopis.

¹ Současná definice a dělení *ochrany obyvatelstva* na „civilní ochranu“ a „civilní obranu“ – viz Usnesení vlády ČR ze dne č. 805 ze dne 23. října 2013 ke *Koncepci ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030*.

² KYSELÁK, J.: *Geneze ochrany obyvatelstva a branné výchovy v Československu (1925–1945)*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 2017, sv. 31, č. 1, s. 51–68.

Ukončení doby nesvobody (rok 1945)

Dobou nesvobody v ústavním vývoji našeho státu rozumíme dobu, jejíž začátek je časově vymezen přijetím Mnichovské dohody, tj. dnem 30. září 1938 a konec pak začátkem Pražského povstání, tj. dnem 4. květnem 1945. Zavedena byla *Dekretem presidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl.*,³ o *obnovení právního pořádku*.⁴ Její ukončení zakotvilo *Nářízení vlády č. 31/1945 Sb., jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku*.⁵ Platnost zmíněného dekretu pak byla 8. srpna 1945 potvrzena *Vyhláškou ministra vnitra č. 30/1945 Sb., o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku*.⁶

Výše uvedeným dekretem bylo v čl. 1 stanoveno, že:

„(1) *Ústavní a jiné právní předpisy československého státu, vydané do 29. září 1938 včetně, pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a jsou československý právní řád.*

(2) *Předpisy vydané v oblasti tohoto řádu v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody), nejsou součástí československého právního řádu. Doba nesvobody jest doba ode dne 30. září 1938 až do dne, který bude určen vládním nařízením.*“

Ročník 1945. 61

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé

Čísťka 15. Vydána dne 8. srpna 1945.

OBSAH:

(30. a 31.) 30. Vyhláška o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku. — **31.** Nařízení, jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku.

30.

**Vyhláška ministra vnitra
ze dne 27. července 1945**

o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

Podle § 2 ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 23. června 1945, č. 22 Sb., o vyhlášení právních předpisů, vydaných mimo území republiky Československé, vyhlásí se:

Čl. I.

Podle usnesení vlády republiky Československé ze dne 27. července 1945 zůstává ústavní dekret presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku, v platnosti, platí zatím jen v zemích České a Moravskoslezské a nabývá účinnosti dnem 5. května 1945, avšak s výjimkou

a) ustanovení čl. 2, odst. 1, věta druhá, pokud jde o předpisy práva osobního a rodinného, které nabude účinnosti tři měsíce po počátku účinnosti této vyhlášky,

b) ustanovení čl. 3, druhé části věty, které nabude účinnosti patnáctým dnem po počátku účinnosti této vyhlášky, a

c) ustanovení čl. 6 a čl. 9, odst. 2 a 3, pokud nejde o soudní rozhodnutí ve věcech trestních, jejich počátek účinnosti bude stanoven zvlášť.

Čl. II.

Ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl. se vyhlásí ve příloze.

Čl. III.

Tato vyhláška nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

Nosek v. r.

Příloha k vyhlášce č. 30/1945 Sb.

**Ústavní dekret presidenta republiky
ze dne 3. srpna 1944,
č. 11 Úř. věst. čsl.
o obnovení právního pořádku*).**

K návrhu vlády a po slyšení Státní rady ustanovují:

HLAVA I.

O obecných právních normách.

PRVNÍ ODDÍL.

O předpisech domácích.

Článek 1.

(1) Ústavní a jiné právní předpisy československého státu, vydané do 29. září 1938 včetně, pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a jsou československý právní řád.

(2) Předpisy vydané v oblasti tohoto řádu v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody), nejsou součástí československého právního řádu. Doba nesvobody jest doba ode dne 30. září 1938 až do dne, který bude určen vládním nařízením.

Článek 2.

(1) Z vůle československé zákorodinné moci jest na zela přechodnou dobu i nadále používatí z předpisů, uvedených v odstavci 2 článku 1, těch, které se nepříčí svým obsahem změně nebo demokratickým zásadám československé ústavy (ústavní listiny, jejich součástíek

*) Uveřejněno v roč. V., č. 3 Úředního věstníku československého, vydaného v Londýně dne 14. listopadu 1944.

17

Vyhláška ministra vnitra ze dne 27. července 1945 č. 30 Sb., o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku. Zdroj: Databáze Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv.

Rušení právních předpisů předválečné republiky Československé za období Protektorátu Čechy a Morava bylo umožněno na základě článku 12 (vydávání potřebných nových právních předpisů na tomto území pak na základě článku 13) dvojjazyčně (německo-česky) vydaného *Výnosu vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava*.⁷

Tyto články uvedeného výnosu zakotvovaly, že:

„Právo platné nyní v Čechách a na Moravě zůstává v účinnosti, pokud neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší.

Říšský ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými říšskými ministry právní a správní předpisy potřebné k provedení a doplnění tohoto výnosu.“

Dvojjazyčný německo-česky *Výnos vůdce a říšského kancléře ze dne 17. března 1939 č. 75 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava* s články 12 a 13. Zdroj: Databáze Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv.

³ Úř. věst. čsl. – Úřední věstník československý. Byl zaveden *Dekretem presidenta republiky ze dne 26. října 1940 č. 4, jímž se upravuje veřejné vyhlášení nově vydávaných právních ustanovení Československé vlády*. K veřejnému vyhlášení nově vydávaných právních ustanovení československé vlády (až do obnovení pravidelného ústavního života v Československé republice) byl určen vedle Sbírky zákonů a nařízení (zák. č. 139/1919 a č. 500/1921) i tzv. Úřední věstník československý. Do tohoto věstníku se zejména zařazovaly dekrety presidenta republiky a vládní nařízení, a to ve znění českém nebo slovenském. Za den vyhlášení platilo datum toho kterého čísla věstníku. Pokud v dekretu presidenta republiky nebo v nařízení nebylo nic jiného stanoveno, počínala jeho účinnost 30 dnů po vyhlášení. Redakce věstníku příslušela předsednictvu ministerské rady, které přijímalo texty vyhlášek od zúčastněných ministerstev.

⁴ Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 č. 11 Úř. věst. čsl., o *obnovení právního pořádku*.

⁵ Nařízení vlády ze dne 27. července 1945, č. 31 Sb., *jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku*.

⁶ Vyhláška ministra vnitra ze dne 27. července 1945 č. 30 Sb., o *platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku*.

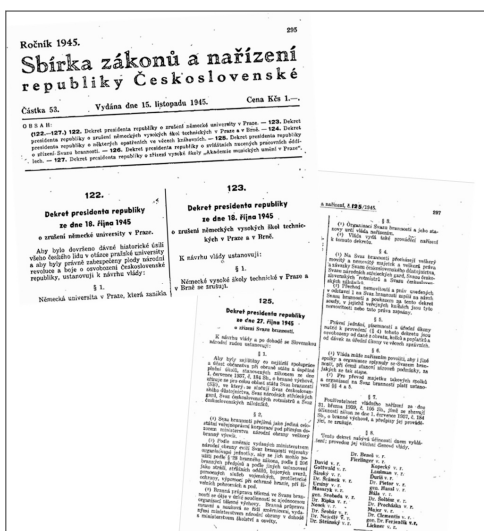
⁷ Výnos vůdce a říšského kancléře ze dne 17. března 1939 č. 75 Sb., o *Protektorátu Čechy a Morava*.

Z pohledu tehdejší civilní protiletdecké ochrany tkví význam výše zmíněného dekretu v tom, že znovu nabyl platnosti a účinnosti *Zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově*,⁸ jež byl na počátku okupace zrušen (a s ním samozřejmě i související prováděcí předpisy) *Vládním nařízením č. 105/1939 Sb., jimž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*.⁹ Znovunabytí účinnosti tohoto zákona bylo také potvrzeno v *Dekretu presidenta republiky č. 125/1945 Sb., o zřízení Svazu brannosti*.¹⁰

Podle tohoto dekretu bylo účelem založení Svazu brannosti:

„Aby byly zajištěny co nejširší spolupráce a účast občanstva při obraně státu a úspěšné plnění úkolů, stanovených zákonem ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb., o branné výchově, zřizuje se pro celou oblast státu Svaz brannosti (SB), ve který se slučují Svaz československého důstojnictva, Svaz národních střeleckých gard, Svaz československých rotmistrů a Svaz československých záložníků.“

Tento Svaz brannosti měl jako jediná celostátní veřejnoprávní korporace zabezpečovat pod přímým dozorem ministerstva národní obrany veškerý branný výcvik. Dále měl podle směrnic vydaných ministerstvem národní obrany cvičit vojensky organisované jednotky, aby se jich mohlo použít podle *Zákona č. 193/1920 Sb., Branný zákon republiky Československé*¹¹ jako stráží, strážních oddílů, bojových svazů, pomocných služeb vojenských, protiletdecké ochrany, výpomoci při ochraně hranic, při živelních pohromách apod. Tzv. „branná průprava tělesná“ se ve Svazu brannosti měla odehrávat v úzké součinnosti se sjednocenou organizací tělesné výchovy. Branná průprava mravní a nauková se měla dále řídit směrnicemi, vydanými ministerstvem národní obrany v dohodě s ministerstvem školství a osvěty.¹²

Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 125 Sb., o zřízení Svazu brannosti. Zdroj: Databáze Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv.

⁸ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 1. července 1937 č. 184 Sb., *o branné výchově*.
⁹ Vládní nařízení ze dne 27. května 1937 č. 105 Sb., *jimž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*.
¹⁰ Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 125 Sb., *o zřízení Svazu brannosti*.
¹¹ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 19. března 1920 č. 193 Sb., *Branný zákon republiky Československé*.
¹² Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 125 Sb., *o zřízení Svazu brannosti*.

Svaz brannosti měl po druhé světové válce více než půl milionu členů, kteří branný výcvik prováděli pod dohledem příslušníků československé armády, národních gard nebo bývalých legionářů. Jeho existence ovšem neměla dlouhého trvání, po necelých čtyřech letech byl zrušen *Zákonem č. 138/1949 Sb., jímž se zrušuje Svaz brannosti*.¹³ Tímto zákonem byl zároveň zrušen i *Dekret presidenta republiky č. 125 Sb., o zřízení Svazu brannosti*.¹⁴

Tomuto zrušení nenapomohly ani aktivity a obhajoba místa ani úlohy tohoto Svazu plukovníkem generálního štábu Vilémem Sacherem, které vyvrcholily jeho známou přednáškou na sjezdu (celostátní konferenci) delegátů krajských akčních výborů v Praze 25. dubna 1948¹⁵.

Plk. gšt. Vilém Sacher

Poslání a úkoly Svazu brannosti

Přednáška plk. gšt. Viléma Sachra na sjezdu delegátů krajských akčních výborů v Praze 25. dubna 1948

V měsíci únoru t. r. jsme byli účastníky a svědky rozhodné bitvy, svedené na území naší republiky. Nebylo v ní použito hmotných zbraní; neštěkaly kulometry, neburácela děla, ani nás neoslouchoval rachot leteckých motorů. Byla to sice nekrvává bitva mozků a srdcí, ale přesto se v ní řešil velký a důležitý strategický úkol. Šlo o to, zda lid, t. j. většina obyvatelstva tohoto státu, bude pádem svých osudů, či zda bude ve svých pokrokových snahách a záměrech brzděn reakční menšinou; rozehrál se a byl sveden boj mezi buržoasií a lidem, t. j. mezi třetím a čtvrtým stavem. O výsledku tohoto rozhodného střetnutí nebylo pochyb; překvapen mohl být jenom ten, kdo nepochopil podstatu a smysl dějinného vývoje lidské společnosti.

U nás zvítězila demokracie lidová, demokracie pro široké vrstvy dělníků, rolníků a pracující inteligence. Pracující lid se natrvalo uchopil řízení tohoto státu a nastoupil cestu k socialismu, jako nižší formě komunismu, cestu k výstavbě bez třídní společnosti a k odstranění jakéhokoliv vykořisťování člověka člověkem.

V této rozhodné bitvě se jasně a přesvědčivě ukázalo, na které straně barikády kdo stojí, a lze vyslovit jenom politování a zklamání nad tím, že se jasně tak významné celostátní organizace, jakou je Svaz brannosti, ocitlo v kalných a nečistých vodách reakce. A proto není náhodné, ale neopak přímo symbolické, že v čele nového Svazu brannosti stojí partyzáni, představitelé aktivního boje československého lidu proti fašistickým okupantům a za lepší, nové a socialistické Československo. Za to Československo, které je a zůstane pokračovatelem slavných husitů a všech ostatních pokrokových sil a směrů v naší historii, počítajíc v to bojovníky za naší státní svobodu a samostatnost v první světové válce, i ty, kteří v druhé světové válce bojovali proti nacismu a fašismu.

Plukovník generálního štábu Vilém Sacher a úryvek z jeho přednášky *Poslání a úkoly Svazu brannosti* přednesené na celostátní konferenci akčních výborů Svazu brannosti v Praze 25. dubna 1948. Zdroj:¹⁶

Podrobnosti ke Svazu brannosti a k jeho zrušení uvádí ve svém článku *Svaz Brannosti 1945–49* M. Roubíček¹⁷.

Svaz brannosti vydával v letech 1945–1946 i svůj vlastní týdeník *Obrana lidu* (vydáváný jednou týdně). Většina čísel vycházela v rozsahu čtyř stran. Poskytovala čtenáři přehled o vojensko-odborných tématech a seznamovalo jej s děním v tomto Svazu. Od května 1948 se začal měnit obsah tohoto časopisu. Nescházely v něm články glorifikující Klementa Gottwalda, články o střetu pracujícího lidu s „reakcí“ či o vítězných volbách do Národního shromáždění.

¹³ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 11. května 1949 č. 138 Sb., *jímž se zrušuje Svaz brannosti*.

¹⁴ Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 125 Sb., *o zřízení Svazu brannosti*.

¹⁵ SACHER, V.: *Poslání a úkoly Svazu brannosti*. [Přednáška plk. gšt. V. Sachera na celostátní konferenci akčních výborů Svazu brannosti.] Praha: Ústřední akční výbor Svazu brannosti, 1948, 26 s.

¹⁶ Tamtéž, s. 2–3.

¹⁷ ROUBÍČEK, M.: *Svaz brannosti 1945–49. K padesátému výročí vzniku*. Historie a vojenství 3, 1995, s. 107–116.

Týdeník *Svazu brannosti* – jeho původní a další dvě nová záhloví. Zdroj: Moravská zemská knihovna v Brně.

Souběžně s tímto týdeníkem vycházel v letech 1946–1949 i týdeník *Sdružení českých partyzánů*¹⁸ pod názvem *Partyzán*. Týdeník se zabýval nejenom aktuální bezpečnostní tematikou v našem státě a ve světě. Jeho součástí byly povídky (např. s partyzánskou tematikou), články z historie našeho národa, získávací soutěže, dvojsmyslné vtipy, karikatury nebo inzeráty všeho druhu. V obsahu nechybělo místo i pro oslavu života a práce v tehdejší Československu, v Sovětském svazu nebo i jiných zemích pod jeho vlivem. Prostor se ale otevíral i kritickým článkům, informacím o nových publikacích apod. Od roku 1948 se tento týdeník zabýval místy i politikou (markantní je toto od poloviny uvedeného roku). Odborná problematika jakoby ustupovala do pozadí. I když na prvních stránkách některých čísel byla vyobrazena mládež a časopis deklaroval mj. i výchovu k brannosti našeho národa, zejména mladých, toto jakoby současný čtenář na jeho stránkách postrádá.

V týdeníku rovněž vycházely i zdravotní a jiné články o několik málo roků později komunistickým režimem popraveného Rudolfa Slánského, někdejšího předsedy *Sdružení českých partyzánů*. Dnem 1. ledna 1950 tento týdeník zanikl – sloučil se s časopisem *Hlas revoluce*.

¹⁸ Od čísla 1 roku 1949 se mění původní podtitul týdeníku na branně-politický týdeník *Svazu bojovníků za svobodu*.

Partyzán – zprvopočátku týdeník *Sdružení českých partyzánů*, od roku 1949 Branně-politický týdeník SBS. Zdroj: Moravská zemská knihovna v Brně.

Mezi další tiskoviny, které vycházely v druhé polovině čtyřicátých let minulého století (neměly ale již primární vztah k utváření ochrany obyvatelstva nebo branné výchovy) lze zařadit i časopis *Vojenská výchova*. Tento vycházel péčí Hlavní správy výchovy a osvěty (později Hlavní politické správy) při ministerstvu národní obrany od srpna 1946 do roku 1951. Jeho zaměření koresponduje se slovy autora úvodníku prvního čísla tohoto časopisu – někdejšího ministra národní obrany¹⁹ Ludvíka Svobody:

„Časopis *Vojenská výchova* si vytkl krásný cíl: prohloubit ideové zaměření a poslání ideových důstojníků a sjednotit a upevnit výchovnou praxi při provádění mravně-politické a osvětové činnosti v armádě.“²⁰

¹⁹ Ve funkci ministra národní obrany v letech 1945 až 1950.

²⁰ SVOBODA, L.: *Na cestu*. Vojenská výchova. 1946, č. 1, roč. 1, s. 1.

Likvidace civilní protiletecké ochrany (období od roku 1945 do roku 1947)

Na jedné straně se tehdejší vláda snažila některými aktivitami o zvýšení branné připravenosti obyvatelstva k případné obraně státu, na druhé straně ale dovolila na vlně euforie z ukončení války (zejména z podnětu ministerstva vnitra) téměř totální rozklad a likvidaci všeho, co souviselo s tehdejší civilní protileteckou ochranou. Tento stav byl také zapříčiněn přetrvávající představou dalšího pokračování poválečné spolupráce vítězných mocností, navazující na koalici vzniklou v průběhu druhé světové války.²¹

Až na výjimky tato likvidace znamenala:²²

- odprodej různého materiálu, kterým byly vybaveny složky civilní protiletecké ochrany (pouze v průmyslových podnicích se ponechávalo 10 % masek pro záchranné účely);
- zrušení různých druhů úkrytů a předání jejich zařízení;
- likvidaci všech policejních a civilních orgánů a složek, které se otázkami civilní protiletecké ochrany zabývaly.

Objevovaly se ovšem i názory na nevhodnost likvidace některých zařízení, které mohly velmi dobře sloužit v rámci požární ochrany apod. Rovněž se objevovala i kritika překotné likvidace veřejných úkrytů s poukázáním na nedořešené právní problémy spojené např. s touto likvidací nebo náhradami. Tato likvidace měla být v některých oblastech velmi důkladná – mělo se jednat o odstraňování nápisů u zvláštních staveb (např. úkrytů), odstraňování osvětlení vchodů, odebrání dekretů správcům zařízení a jejich ničení, odvoz vnitřního vybavení, ukončení výplat odměn za správcovství apod.

Zásluhou ministerstva národní obrany začal již koncem roku 1946 ovšem převažovat názor, že otázky civilní protiletecké ochrany je třeba řešit v souladu s výstavbou armády a zabezpečením obrany země. Proto se započalo uvažovat o novele *Zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*²³ a o zřízení ústředního úřadu pro řízení obrany a ochrany proti leteckým útokům, jež by byl v míru podřízený vládě, za války pak hlavnímu veliteli operujících armád. Ministerstvo vnitra souhlasilo s postupnou novelizací uvedeného zákona, avšak návrh na vznik zmíněného úřadu nepodpořilo (trvalo na vlastním řízení této oblasti).

Postupně se dospělo do takového stavu, že československá protiletecká ochrana v podstatě v roce 1947 neposkytovala ani minimální zabezpečení obyvatelstva před následky možného nepřátelského vzdušného napadení, došlo před koncem roku 1947 k zákazu rozprodeje materiálu a rušení zařízení civilní protiletecké ochrany. V oblasti působnosti ministerstva vnitra se začaly formovat základní orgány civilní protiletecké ochrany. Docházelo k poznenáhlému budování oddělení, zajišťujících požární ochranu a ochranu obyvatelstva na našem území. Byla budována oddělení při krajských velitelstvích bezpečnosti, jejichž úkolem bylo připravit základny pro další rozvoj této ochrany u nás.²⁴

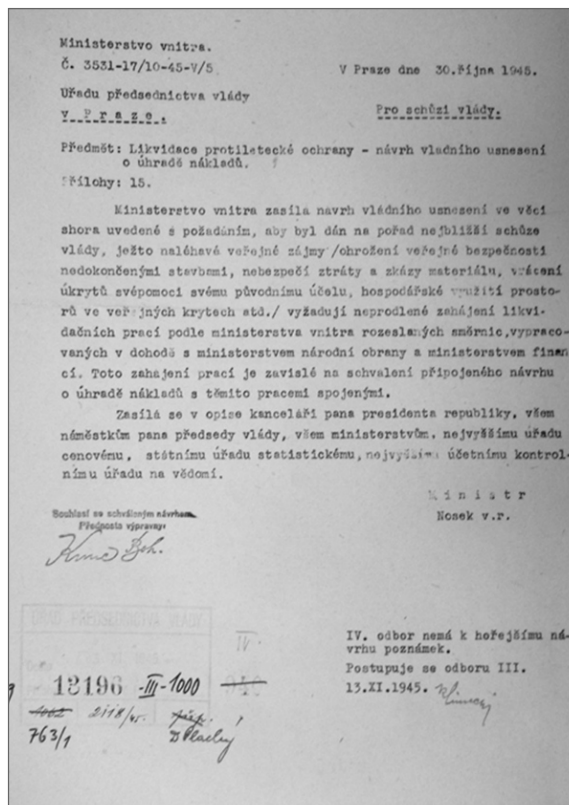
O tom, že přístupy k zajištění ochrany obyvatelstva (v té době ještě stále nazývané civilní protiletecké ochrany) a branné výchovy v našem státě v letech 1945–1947 byly z pohledu tehdejších stěžejních ministerstev (ministerstvo národní obrany, ministerstvo vnitra a ministerstvo školství a osvěty) odpovědných za tyto oblasti poněkud rozporuplné, svědčí i pozitivní aktivity

²¹ Blíže: DVORÁK, J. – SVRČINA, L.: *Teorie a historie civilní ochrany I.* 1. díl. Vyškov: VVŠ PV, 1998, s. 40–41.

²² Tamtéž, s. 40.

²³ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 11. dubna 1935 č. 82 Sb. z. a n., *o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.

²⁴ Blíže: DVORÁK, J. – SVRČINA, L.: *Teorie a historie civilní ochrany I.* 1. díl. Vyškov: VVŠ PV, 1998, s. 40–41.

Návrh vládního usnesení o úhradě nákladů spojených s likvidací civilní protiletdecké ochrany. Zdroj: Národní archiv.

posledního z uvedených ministerstev. Toto již v roce 1945 vydává *Výnos 82 MŠO č. A-110.705-V*²⁵, v roce 1946 pak *Výnos 43 MŠO č. C-1 200-III Branná výchova na středních školách, učitelských ústavech a odborných školách*²⁶ a *Výnos 213 MŠO č. C-11 889-III, Branná výchova na školách měšťanských*²⁷. V případě prvního z uvedených výnosů zdůrazňovalo ministerstvo povinnost tělesné a branné výchovy na vysokých školách a co do obsahu (až na některé odchylky) odkazovalo na svůj předválečný výnos v této věci ze dne 14. září 1938 č. 120.000-IV/1-R. Obsahové zaměření dalších dvou výnosů je zřejmé z jejich názvů, ministerstvo opět zdůrazňovalo povinnou účast žáků na jednotlivých zaměstnáních.

Důležitost branné výchovy z pohledu ministerstva školství a osvěty podtrhovaly i další vydané výnosy z roku 1947. Mezi tyto patřil např. *Výnos 71 MŠO č. C-84 809-III, Branná výchova*

²⁵ Výnos 82 MŠO z 6. X. 1945, č. A-110.705-V, *Provádění tělesné a branné výchovy na vysokých školách. Zatímní směrnice*. In: *Věstník ministerstva školství a osvěty, ročník I, sešit 8, Praha 20. října 1945, s. 87–88.*

²⁶ Výnos 43 MŠO z 12. II. 1946, č. C-1 200-III, *Branná výchova na středních školách, učitelských ústavech a odborných školách. Pochodová cvičení (zatímní směrnice)*. In: *Věstník ministerstva školství a osvěty, ročník II, sešit 5, Praha 15. března 1946, s. 84–91.*

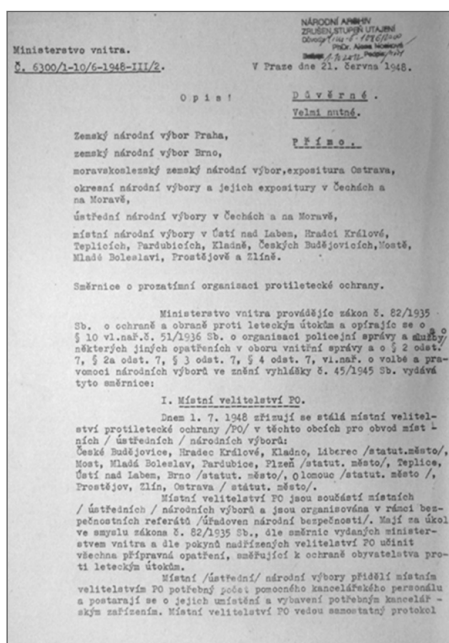
²⁷ Výnos 213 MŠO z 21. IX. 1946, č. C-11 889-III, *Branná výchova na školách měšťanských. Pochodová cvičení (zatímní směrnice)*. In: *Věstník ministerstva školství a osvěty, ročník II, sešit 20, Praha 31. října 1946.*

na školách III. stupně – prázdninové kurzy – předložení návrhu učitelských sil²⁸ (výnos řešil prázdninové kurzy branné výchovy pro učitele) nebo také Výnos 175 MŠO č. C-237 291-Br. vých., Branná výchova na školách všech stupňů a druhů – provádění inspekce²⁹. Tento výnos zakotvoval orgány, které kontrolovaly realizaci branné výchovy na školách. Mezi tyto patřil ústřední inspektorát branné výchovy – působnost celé území státu, pro jednotlivé země to pak byli zemští inspektori branné výchovy u zemských školních rad a na Slovensku u pověřenectva školství a osvěty. Součástí tohoto výnosu byla i Směrnice pro zemské inspektory branné výchovy a Směrnice pro okresní školní inspektory, inspektory lidových škol, škol zemědělských a inspektory základních odborných škol pro dozor na provádění branné výchovy. Tyto směrnice obsahovaly úkoly a pravomoci inspektorů jednotlivých stupňů.

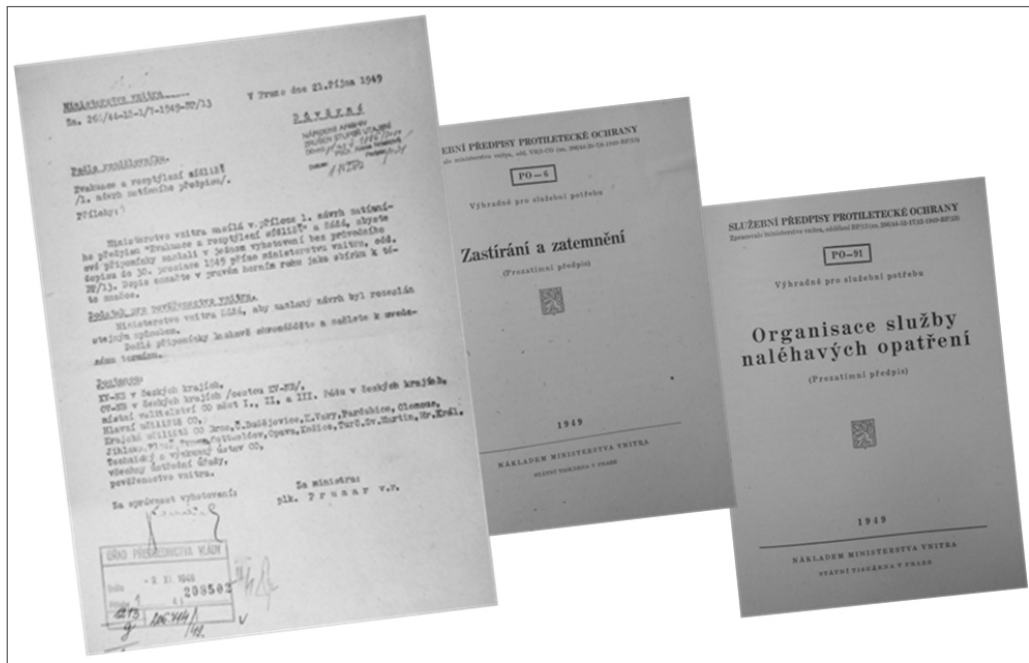
Obrození civilní protiletecké ochrany (období od roku 1948 do roku 1951)

Zvrat ve vývoji ochrany obyvatelstva na přelomu roku 1947 a 1948 mj. znamenal, že na základě Zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům³⁰ a Nařízení vlády č. 51/1936 Sb., o organizaci policejní správy a služby a o některých jiných opatřeních v oboru vnitřní správy³¹ byla přijata v červnu 1948 Směrnice pro prozatímní organizaci protiletecké ochrany. Směrnice detailně řešila uspořádání protiletecké ochrany a podle ní byla na přechodnou dobu vytvořena pevná organizační struktura tehdejší civilní ochrany. Zakotvuje vznik místních velitelství civilní ochrany, okresních inspektorátů civilní ochrany a krajských inspektorátů civilní ochrany, které byly podřízeny ministerstvu vnitra.

To, že pomalu došlo k přehodnocení významu, místa a úlohy tehdejší civilní protiletecké ochrany dokládá i vydávání prozatímních předpisů péči ministerstva vnitra.

Opis Směrnice pro prozatímní organizaci protiletecké ochrany. Zdroj: Národní archiv.

Některé dočasné předpisy podporující civilní protileteckou ochranu vydané ke konci čtyřicátých let minulého století. Zdroj: Národní archiv.

Další řešení této problematiky na bázi právních norem přijatých již před druhou světovou válkou (zejména pak na základě *Zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*, jehož obsah odrážel principy tržního hospodářství fungujícího v polovině třicátých let minulého století) a další budování ochrany obyvatelstva přinášelo neslo řadu komplikací. Proto na podzim roku 1948 připravilo ministerstvo vnitra nástin osnovy nového samostatného zákona o civilní protiletecké ochraně.

Hlavní úkoly podle nástinu osnovy nového zákona dle B. Šilhánka a J. Dvořáka³² měly být dva:

- v míru ochrana před požáry a jinými mimořádnými ohroženími (živelní pohromy atd.), příprava a výcvik pro úkoly za války;
- za války ochrana před leteckými a jinými podobnými útoky.

²⁸ Výnos 71 MŠO z 5. V. 1947 č. C-84 809-III, *Branná výchova na školách III. stupně – prázdninové kursy – předložené návrhu učitelských sil*. In: Věstník ministerstva školství a osvěty, ročník III, sešit 9, Praha 15. května 1947, s. 223.

²⁹ Výnos 175 MŠO č. C-237 291-Br. vých., *Branná výchova na školách všech stupňů a druhů – provádění inspekce*.

³⁰ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 11. dubna 1935 č. 82 Sb. z. a n., *o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.

³¹ Vládní nařízení ze dne 6. března 1936 č. 51 Sb., *o organizaci policejní správy a služby a o některých jiných opatřeních v oboru vnitřní správy*.

³² ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Praha: MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 22–23.

Orgánem zodpovědným za tuto problematiku (zároveň i orgánem řídicím) mělo být ministerstvo vnitra za úzké součinnosti s dalšími rezorty. Účelem takto navržené osnovy bylo také jednotné řešení problematiky protipožární a protiletectké ochrany a sloučení všech právních norem, které se těchto oblastí týkaly, do jednoho zákona.

Osnova zákona se skládala ze tří částí. První část řešila problematiku civilní ochrany. Civilní ochrana v ní byla charakterizována jako *organizovaná, státem řízená činnost směřující k zamezení, zdolávání a odstraňování příčin, následků a škod způsobených požáry, živelními pohromami a jinými ohroženími, za války pak leteckými a jinými podobnými útoky*. Svým začleněním měla civilní ochrana podle osnovy zákona náležet k úkolům národní bezpečnosti. Dále byly v této první části specifikovány úkoly a rozdělení civilní ochrany. Stěžejním úkolem mělo být chránit životy obyvatelstva, národní, veřejný a soukromý majetek proti ohrožením uvedeným v § 1 této osnovy. Podle pojetí osnovy zákona se civilní ochrana měla dělit na dvě složky – požární bezpečnost a ochranu proti leteckým útokům. Za řízení civilní ochrany měl zůstat odpovědný ministr vnitra. Druhá část měla být věnována problematice požární bezpečnosti a třetí část měla upřesňovat ochranu před leteckými útoky.

Pojem a úkol této ochrany byl v navrhovaném § 33 formulován takto:

„Ochrana před leteckými útoky zahrnuje všechna osobní a věcná opatření sloužící k osobní bezpečnosti obyvatelstva, k uchování veřejného, národního i soukromého majetku, k udržení hospodářského života před účinky leteckých útoků a k odstranění jimi způsobených škod.“

Další paragraf ve svém ustanovení vymezoval složky protiletectké ochrany:

- výstražná protiletectká služba;
- svépomoc (měla sdružovat obyvatelstvo v obytných domech k protiletectké ochraně);
- rozšířená svépomoc (ve veřejných budovách, úřadech, provozovnách);
- závodní protiletectká ochrana;
- protiletectká ochrana zvláštní správy (chránící objekty se zvláštním provozem, a proto i odlišnou úpravou protiletectkých opatření);
- místní a regionální jednotky protiletectké ochrany.

Mimo to tato část osnovy řešila otázku rozdělení obcí do kategorií, řízení a dohled, plnění osobních a věcných úkolů, povolání k osobnímu plnění (hranice věku byla určena v rozmezí od 16 do 65 let), vytyčovala povinnosti a práva příslušníků protiletectké ochrany, stavební opatření a příslušnost jednotlivých stavebních úřadů, zabývala se otázkou veřejných úkrytů a jiných stavebních opatření, řešila otázku úhrady nákladů evakuace obyvatelstva a opatření po leteckých útocích, péči o obyvatelstvo postižené leteckými útoky a použití složek protiletectké ochrany pro obranu státu. V závěru byla uvedena všeobecná a závěrečná ustanovení.³³

Zákon ovšem na základě mnoha připomínek ze strany ministerstva národní obrany, které navrhovalo zákonnou formou řešit prozatím oblast požární ochrany a protiletectkou ochranu až později, nebyl v takto připravené podobě Národním shromážděním nikdy projednán. Leč v květnu 1951 byl tímto zákonodárným orgánem alespoň přijat *Zákon č. 62/1950 Sb., o ochraně před požáry a jinými živelními pohromami*.³⁴ V úvodu tento zákon zdůrazňuje, že:

„Účinná ochrana národního hospodářství vyžaduje co nejširší součinnost obyvatelstva. Proto vedle pohotovosti jednotně organizovaného hasičstva je zásadně každý povinen, aby podle svých sil poskytoval potřebnou osobní a věcnou pomoc při zamezování a zdolávání požárů a jiných živelních pohrom nebo nehod, zejména jsou-li ohroženy lidské zdraví, životy nebo národní majetek.“

³³ Tamtéž, s. 23.

³⁴ Zákon Národního shromážděním republiky Československé ze dne 17. května č. 62/1950 Sb., o ochraně před požáry a jinými živelními pohromami.

Dále tato právní norma zakotvovala zejména péči o požární ochranu v našem státě, která příslušela všem stupňům řízení od obce, přes okresní a krajské úřady až po ministerstvo vnitra, dělení a úkoly hasičstva, úhradu nákladů na požární ochranu a způsoby opatřování prostředků na její zajištění.

K tomuto zákonu byla následně přijata celá řada prováděcích předpisů, kde mezi nejvýznamnější z nich z pohledu ochrany obyvatelstva zcela jistě patřilo *Vládní nařízení č. 135/1950 Sb., o organizaci ochrany před požáry a jinými živelnými pohromami*.³⁵ Nutno podotknout, že ten, kdo by od tohoto nařízení očekával mj. např. detailní postupy k řešení ochrany před živelnými pohromami tak, jak jsme zvyklí v současné době (viz např. některé současné *Typové plány*),³⁶ bude pravděpodobně zklamán. Nařízení vesměs pouze řešilo součinnost obyvatelstva při zamezování a zdolávání požárů, úkoly národních výborů v oblasti požární ochrany, organizaci hasičstva a jeho činnost, právní postavení příslušníků hasičstva a hasičskou organizaci. Druhou významnou prováděcí normou k tomuto zákonu byla *Vyhláška ministerstva vnitra č. 175/1953 Ú.l.*,³⁷ *o ochraně před povodněmi*.³⁸ Vyhláška podrobně vymezovala úkoly místních, okresních a krajských národních výborů a jiných orgánů (např. návěštní, předpovědní a varovné služby) při odstraňování závad, jimiž se mohlo zvyšovat nebezpečí povodní. Dále stanovovala úkoly spojené např. se zdoláváním povodní, s jejich zamezování, zmírňování škod, které při nich vznikaly apod.

Uvedený zákon i vládní nařízení neměly ovšem dlouhého trvání – obojí bylo k 1. lednu 1954 zrušeno *Zákonem č. 35/1953 Sb., o státním požárním dozoru a požární ochraně*.³⁹ *Vyhláška ministerstva vnitra č. 175/1953 Ú.l., o ochraně před povodněmi*, pak byla zrušena až 1. července 1959, a to nově přijatou *Vyhláškou ministerstva vnitra č. 126/1959 Ú.l., o ochraně před povodněmi*.⁴⁰

Závěrem

Na utváření ochrany obyvatelstva a branné výchovy v období po ukončení druhé světové války mělo vliv několik významných faktorů. Jednak to byla vlna nadšení z porážky nacistického Německa a jeho spojenců. K tomu se také přidávala vidina mírového života, která ovšem dílčím způsobem zaslepovala některé orgány našeho státu odpovědné mj. i za uvedené oblasti. Tato krátkozrakost tak zahájila údobí sice krátké, zato ale rozsáhlé likvidace materiálů, zařízení a struktur civilní protiletectvé ochrany.⁴¹ Proto byla také na rozdíl od předválečného období tato doba příznačná výrazně menšími aktivitami ve vydávání odborných materiálů pro vzdělávání nebo praktickou přípravu jak v ochraně obyvatelstva, tak i branné výchově.

Na základě dalšího vývoje ve vojensko-politické situaci v druhé polovině čtyřicátých let minulého století ve světě (zahájení studené války, první berlínská krize nebo vznik NATO) a také

³⁵ Vládní nařízení ze dne 26. září 1950 č. 135 Sb., *o organizaci ochrany před požáry a jinými živelnými pohromami*.

³⁶ Usnesení vlády České republiky ze dne 14. prosince 2016 č. 1140 o *Metodickém pokynu ke zpracování typových plánů*.

³⁷ Ú.l. – úřední list republiky Československé. Tzv. promulgační list (neboli úřední oznamovatel), v němž se mezi roky 1950 a 1962 uveřejňovaly (vyhlašovaly) některé obecné právní předpisy, rozhodnutí, opatření, usnesení a sdělení určených subjektů.

³⁸ Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 9. června 1953 č. 175 Ú.l., *o ochraně před povodněmi*.

³⁹ Zákon Národního shromáždění republiky Československé ze dne 24. dubna 1953 č. 35 z roku 1953 Sb., *o státním požárním dozoru a požární ochraně*.

⁴⁰ Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 24. června 1959 č. 126 Ú.l., *o ochraně před povodněmi*.

⁴¹ Nenabízí se snad zde paralela v jednání orgánů odpovědných za zmíněné oblasti po roce 1989?

na základě změn, jež proběhly na politické scéně našeho státu na jaře 1948, došlo k postupnému přehodnocení přístupů k otázkám, jež byly spojeny s touto problematikou. Počátkem padesátých let minulého století došlo dokonce k výraznému posunu v tomto směru. Přijetím *Vládního usnesení o civilní obraně ze dne 13. července 1951* (jehož přílohou bylo *Narižení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území republiky Československé*) a nového *Zákona č. 92/1951 Sb., o branné výchově*, nastala nová etapa v budování a rozvíjení předmětných oblastí (tentokrátě však již vesměs na základě zkušeností ze Sovětského svazu), jejichž směřování po téměř další čtyři desetiletí výrazně ovlivňovala bipolarita tehdejšího světa.

Ing. Jan Kyselák, Ph.D.
Ústav ochrany obyvatelstva
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
nám. T. G. Masaryka 5555
760 01 Zlín
Česká republika
e-mail: kyselak@utb.cz